

**Ondruš, V. (2009): Atentát na nežnú revolúciu. Bratislava: Ikar,  
296 strán, ISBN 978-80-551-1898-7**

**Michal Greguška**

V súvislosti s dvadsiatym výročím novembrových udalostí, ktoré v Československu znamenali pád komunistického režimu, sa aj na Slovensku rozprúdila diskusia na tému systémovej zmeny. Pozornosť upútavali najmä dokumentárne snímky s výpoveďami priamych účastníkov prezentované v médiách (napr. relácie Štúdio dialóg po 20 rokoch v STV) ako aj rozličné besedy a kolokviá za prítomnosti najdôležitejších aktérov tohto obdobia. Zatiaľ je k dispozícii iba niekoľko vedeckých monografií a zborníkov, ktoré sa zaoberajú udalosťami novembra 1989, hoci je už dostatočný priestor pre objektívne zhodnotenie. Najmä slovenská politická i odborná obec vydala iba málo spomienok alebo expertíz o tomto období, ktoré tvorí jadro novodobých slovenských dejín.

Jedným z pokusov o priblíženie atmosféry dní dôležitých politických rozhodnutí, ako aj ich následkov, predstavuje publikácia Vladimíra Ondruša „*Atentát na nežnú revolúciu*“. Autor pôsobil pred novembrom 1989 vo výskumnej oblasti ekologického zamerania a patril do skupiny lektorov publikácie Bratislava/nahlas, iniciatívy bratislavských ochranárov a aktivistov. Prostredníctvom tejto činnosti sa stal spoluzakladateľom občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu (VPN), čím sa ocitol v epicentre revolučných udalostí. Vo februári 1990 sa stal podpredsedom vlády „národného porozumenia“ SR premiéra Milana Čiča a od prvých slobodných volieb v júni toho istého roku zastával rovnakú funkciu vo vláde Vladimíra Mečiara. V apríli 1991 bol spolu s premiérom a niektorými ministrami z funkcie odvolaný v súvislosti s rozkolom vo VPN a neudržateľnosti vládnucej koalície.

Kniha „*Atentát na nežnú revolúciu*“ predstavuje bezprostredné svedectvo priameho účastníka tohto obdobia, ktorý sa s dostatočným analytickým odstupom snaží na základe vlastných spomienok a za pomoci dobových dokumentov a vedeckých publikácií priblížiť čitateľovi turbulentné štádium prechodu k demokracii a poukázať na chyby v ňom vzniknuté. Autor pracuje s rozsiahlym množstvom faktografických informácií, ktoré nie sú síce

čitateľovi predkladané v prehľadnom chronologickom usporiadaní, ale spôsobom určeným skôr širokému okruhu laickej verejnosti. Ústrednou témou textu sa postupne stáva problematika lustrácií – od nehodnovných dokumentov Štátnej bezpečnosti (ŠTB) až po dnešnú podobu lustračného zákona a jeho uplatňovania v praxi.

Ondruš vyjadruje hlboké znepokojenie nad nezmyselnými konzekvenciami plynúcimi zo záznamov tajnej polície z čias predchádzajúceho režimu a uplatňovanými už v režime demokratickom, ktoré sú podľa neho zneužívané pri súboji o politickú a ekonomickú moc. Práca je podložená aj viacerými vedeckými hodnoteniami tohto revolučného obdobia demokratických premien. Najčastejšie je citovaný český historik a politológ Jiří Suk a jeho dielo „*Labyrinthem revoluce*“ (Suk, Jiří: *Labyrinthem revoluce: Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha: Prostor, 2003, 316 strán, ISBN 80-7260-099-0).

Úvodná kapitola predstavuje stručný prehľad udalostí od augusta 1968 po november 1989 z pohľadu autorových osobných skúseností a slúži teda ako predzvesť nasledujúceho turbulentného obdobia.

Prvá kapitola s názvom „*Úder*“ kladie dôraz na udalosti odohrávajúce sa počas a krátko po 17. novembri 1989, vznik hnutí VPN a Občianske fórum (OF), či detailné vyobrazenie najdôležitejších prijatých politických rozhodnutí. Po čiastočnom upokojení situácie nasledovali vyčerpávajúce rokovania a vyjednávania vznikajúcich politických elít s aktuálnymi držiteľmi moci. Tu už autor vyslovuje svoje prvé obavy z nasledujúceho vývoja, keď znepokojene dodáva, ako sa „*politika hodnôt začínala meniť na politiku záujmov*“ (s. 38). Tento proces, ako uvádza, bol začiatkom deštrukcie hnutia VPN, ktorú neskôr ešte zvýraznil rozpor medzi jej ústrednými osobnosťami (Budaj vs. Gál) a napokon „zaklincoval“ odlišný postoj k vývoju česko-slovenských vzťahov. V rámci kapitoly pôsobí zaujímavo aj pasáž o voľbe Václava Havla za prezidenta krajiny, ktorú Ondruš považuje za „*najdramatickejšiu fázu pádu totalitného režimu*“ (s. 52) a vyslovuje morálne pochybnosti nad jej priebehom. Záverom autor poukazuje na osud Komunistickej strany Československa (KSČ) a jej členov, ktorí neboli nijakým spôsobom spoločensky zdiskreditovaní, naopak, ešte rezolútnejšie si začali brániť svoje pozície v rámci politického systému.

„*Nástroj moci, nástroj zániku*“ nesie názov druhej kapitoly, v ktorej sa už autor podujal k podrobnejšej analýze skúmanej problematiky. Ondruš predovšetkým prízvukuje nemožnosť vykonania spravodlivého lustračného procesu na základe kritérií, ktoré boli stanovené. Lenže práve ten podľa neho kľúčovým spôsobom ovplyvnil nielen výsledok

prvých slobodných volieb v júni 1990, ale aj celý politický vývoj na Slovensku, ktorý vyústil do zániku spoločného štátu (s. 109). Záznamy ŠtB sa tak neoprávnene stali absolútnym dôkazom viny či nevinu lustrovanej osoby a za pravdivé sa považovalo iba stanovisko zistené v písomnostiach tejto organizácie.

„*Skaza*“ ako názov tretej kapitoly má čitateľovi predznamenať dôsledky, ktoré so sebou lustrácie priniesli. Práve v tejto časti knihy autor až beletristickou formou zobrazuje atmosféru dní a hodín prvých slobodných volieb v spojitosti s desiatkami kandidátov VPN zasiahnutých predvolebnými previerkami a vyškrtnutých z kandidátky. Nechýba medzi nimi ani Ján Budaj, hádam najfrekventovanejšie meno v Ondrušovej knihe, ktorá na viacerých miestach pôsobí ako jeho obhajoba. Autor jednoznačne hovorí o cieľavedomom sprisahaní a účelovej likvidácii predsedu hnutia VPN podopierajúc sa o viacero faktorov (s. 165). Budaj napokon odstúpil z funkcie, ktorú zastával. Ondruš v závere kapitoly nastoľuje rečnícku otázku či nerezignoval líder VPN predčasne a nemal radšej bojovať ďalej.

Kapitoly „*Rekviem*“ a „*Čisté peniaze, špinaví agenti*“ zachytávajú obdobie vlády Vladimíra Mečiara až po voľby 1992 a rozpad VPN a Československa s prihliadnutím na ďalšie uplatňovanie či zneužívanie lustračného zákona. Najmä v súvislosti s novým premiérom SR a „narábaním“ so zväzkami ŠtB je pozoruhodný autorov prístup, ktorý s odstupom času konštatuje, že „*homo politicus V. Mečiar inak ani konať nemohol*“ (s. 199). Ďalej v texte už však prevláda kritický náhľad na Mečiarove praktiky a autoritatívne uplatňovanie moci, ktoré ovplyvnili nielen rozkol v rámci VPN a jeho zánik, ale aj postavenie Slovenskej republiky na medzinárodnej scéne.

Záverečnú šiestu kapitolu s názvom „*Boj s diablom*“ tvorí predovšetkým vyčerpávajúce zhodnotenie činnosti ŠtB počas minulého režimu, spôsob jeho fungovania, zaznamenávania, archivácie a pod. Predchádza mu však podkapitola o zákone pamäti národa schváleného v roku 2002, ktorý autor považuje za najtvrdší lustračný zákon v postkomunistickej Európe (s. 230). Na základe jeho znenia sa snaží poukázať na jeho nezmyselnosť a nezlučiteľnosť s princípmi demokratického a právneho štátu. Ako dôkazový materiál používa dobové záznamy a výpovede zachované predovšetkým v archívoch Ústavu pamäti národa (ÚPN), prostredníctvom ktorých poukazuje na neexistujúcu morálku v štruktúrach ŠtB, najmä na vedúcich pozíciách jednotlivých pracovísk a s tým súvisiace zlyhanie kontrolnej a riadiacej činnosti. Zaujímavou je aj Ondrušova aplikácia slovenského zákona o pamäti národa v poľskom prostredí, na základe ktorej by bol bývalý vodca

Solidarity a poľský prezident Lech Walesa „*považovaný za muža bez cti a štátom označený za udavača*“ (s. 250). Na záver kapitoly sa Ondruš rozhodol priblížiť „lustračné príbehy“ niekoľkých osôb, ktorým do významnej miery zasiahli do života.

Autor v knihe kladie prioritný dôraz na problematiku lustrácií – ich príčin, priebehu a dôsledkov pre formujúci sa politický systém. Ako priamy účastník má vynikajúce predpoklady na poskytnutie množstva dobových svedectiev a vlastných postrehov. Citačný aparát je na veľmi vysokej úrovni. Ondruš svoje tvrdenia podopiera o množstvo dokumentov a viaceré práce odborníkov – historikov. Napriek tomu musíme na publikáciu nazerať ako na dielo politika, ktorého názory by mali sčasti reprezentovať jeho ideologické postoje, čím sa teda líši od vedeckého (historického) prístupu pri spracovaní. Nakoľko sa jedná o výpoveď aktéra dejinných udalostí, nezaujaté zhodnotenie bude možné až potom, ako sa objavia obdobné reminiscencie aj ďalších politických aktérov tohto obdobia, predovšetkým Budaja, Gála, Kusého, Mikloška, Bútoru a i. Na autorovu obranu však možno vysloviť záver, že sa v dostatočnej miere vyvaroval použitiu animozít pri koncipovaní svojho textu. Publikovanie knihy je občiansky odvážnym gestom a je momentálne úlohou historickej a politologickej vedy, aby s týmito reflexiami pracovala a objektivizovala ich.